

УДК 330.341
JEL Classification: R46, O32

DOI: 10.37332/2309-1533.2020.3-4.2

Зінченко О.А.,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри фінансів суб'єктів
господарювання та інноваційного розвитку,
Горська С.М.,
асистент кафедри фінансів суб'єктів
господарювання та інноваційного розвитку,
Криворізький національний університет,
Зінченко Д.С.,
аспірант кафедри економіки та підприємництва,*
НТУ України «Київський політехнічний
інститут ім. Ігоря Сікорського»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Zinchenko O.A.,
dr.sc.(econ.), professor,
head at the department of finance of
business entities and innovative development,
Gorska S.M.,
assistant at the department of finance of
business entities and innovative development,
SIHE “Kryvyi Rih National University”,
Zinchenko D.S.,
postgraduate student at the department
of economics and entrepreneurship,
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF IMPROVING THE MANAGEMENT OF THE SYSTEM OF IMPROVING THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Постановка проблеми. В сучасних умовах на перші щаблі науково-освітнього процесу виходить такий його критерій, як якість. Освіта є основою зростання інтелектуальних, фізичних, культурних, соціальних здібностей всіх громадян з метою їх активної соціалізації та ефективної участі у формуванні стабільного конкурентоспроможного розвитку держави та збагачення інтелектуального, інноваційного, культурного та економічного потенціалу країни. Саме постійне зростання якості діяльності закладів вищої освіти повинне стати запорукою майбутнього підвищення якості абсолютно у всіх сферах розвитку нашої країни, в тому числі – підвищення якості її соціально-економічного розвитку і, як наслідок, – якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом якості діяльності закладів вищої освіти приділяється значна увага як зі сторони законодавчих органів, так і зі сторони суб'єктів, відповідальних за безпосереднє впровадження законодавчо регламентованих заходів в процес освітньо-наукової діяльності. Існує значна кількість нормативних документів, що регламентують процеси підвищення якості діяльності закладів вищої освіти.

Так, базовими документами, пов'язаними з даним питанням, є стандарти ISO 9001:2015 [1], в яких визначено базові чинники управління якістю як загальною категорією. Згідно Національного Стандарту України ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT), якість освіти представляє собою

* Науковий керівник: Круш П.В. – д-р екон. наук, професор.

сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу, які надають їм здатність задовольняти освітні потреби споживачів освітніх послуг [1].

У Законі України «Про освіту» [2] визначено вичерпний перелік учасників освітнього процесу та його ключові чинники. У даному Законі якість освіти визначається як відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг [2].

У Законі України «Про вищу освіту» [3] визначено базові положення, що стосуються процесу організації навчально-виховного, організаційного та науково-дослідницьких процесів у закладах вищої освіти. У Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» акцентовано увагу на науково-дослідницькій стороні діяльності закладів вищої освіти [4].

У нормативних актах, таких як, наприклад [5 та ін.], більш деталізовано і конкретно регламентована методика процесу управління якістю діяльності закладів вищої освіти та розроблено відповідні критерії.

Науковці також не оминули своєю увагою питання якості діяльності закладів вищої освіти. Так, наприклад, у роботі [6] визначено, що «Якість освіти слід розуміти у широкому та у вузькому значенні. У широкому – якість освіти характеризується через якість системи у відповідності процесу, результату та самої освітньої системи меті, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти; у вузькому розумінні якість освіти стосується лише самої особистості» [6].

У монографії [7] стверджується, що «якість освіти» за своєю сутністю є системою відкритою, адже на її зміни суттєво впливають навіть незначні зміни зовнішнього середовища (від технічного прогресу до змін нормативних документів). А тому особливого значення набуває забезпечення єдності всіх структурних підрозділів ЗВО щодо надання освіти належного рівня якості, при цьому слід враховувати низку внутрішніх факторів впливу на якість освіти [7]. Також у даній монографії [7] надаються наступні визначення: «Якість освіти – інтегральна характеристика системи освіти, що відображає ступінь відповідності ресурсного забезпечення, освітнього процесу, освітніх результатів нормативним вимогам, соціальним й особистісним очікуванням, а оцінка якості освіти – визначення за допомогою діагностичних та оціночних процедур ступеня відповідності ресурсного забезпечення, організації освітнього процесу, освітніх результатів нормативним вимогам, соціальним й особистісним очікуванням» [7].

Однак, дослідження науковців у даному напрямку потребують певного розвитку у частині розробки формалізованого механізму управління якістю діяльності закладів вищої освіти.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування та розробка теоретико-методичних основ удосконалення управління системою підвищення якості діяльності закладів вищої освіти.

Для досягнення поставленої мети вирішено такі завдання: досліджено особливості трактування поняття системи якості діяльності закладів вищої освіти; обґрунтовано концептуальні основи управління системою підвищення якості діяльності закладів вищої освіти; досліджено теоретико-методичні основи управління системою підвищення якості діяльності закладів вищої освіти та удосконалено стратегію такого управління.

Об'єктом дослідження є процес удосконалення управління системою підвищення якості діяльності закладів вищої освіти. Предмет дослідження – теоретико-методичні та практичні питання управління системою підвищення якості діяльності закладів вищої освіти

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення якості освіти базується на положеннях, наведених у національному стандарті України «Системи управління якістю» ДСТУ ISO 9001:2015 [1]. Базою формування відповідної методики у процесі визначення і опосередкованої оцінки якості діяльності кожного суб'єкта (у тому числі і ЗВО) є міжнародні стандарти ISO 9000:2000, ISO 9001:2000, ISO 9004:2000 та ін., бо вони дозволяють при необхідності деталізовано і аргументовано підійти до формування якісних чинників в їх розвитку. Окремі положення даних стандартів стосуються предмету нашого дослідження. Зокрема, управління якістю освітнього процесу базується на положеннях, наведених у національному стандарті України «Системи управління якістю» ДСТУ ISO 9001:2015 [1].

Згідно ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT) Системи управління якістю [1] (пункт 9.3 Аналізування системи управління), «Найвище керівництво повинне із запланованою періодичністю аналізувати запроваджену в організації систему управління якістю, щоб забезпечувати її постійну придатність, адекватність, результативність і узгодженість із стратегічним напрямом організації. Аналізування системи управління потрібно планувати та проводити з урахуванням а) статусу дій за результатами попередніх аналізувань системи управління; б) змін у зовнішніх і внутрішніх чинниках, доречних для системи управління якістю; в) інформації про дієвість і результативність системи управління якістю, охоплюючи тенденції стосовно 1) задоволеності замовника та відгуків від відповідних зацікавлених сторін; 2) ступеня досягнення цілей у сфері якості; 3) дієвості процесів і відповідності продукції та послуг; 4) невідповідностей і коригувальних дій; 5) результатів моніторингу та вимірювання; 6) результатів аудитів; 7) дієвості зовнішніх постачальників; д) достатності ресурсів; е) результативності дій, виконаних щодо ризиків і можливостей; можливостей для поліпшення.

Потрібно, щоб вихідні дані аналізування системи управління охоплювали рішення та дії стосовно а) можливостей для поліпшення; б) будь-якої потреби у змінах до системи управління якістю; с) потреб у ресурсах. Організація повинна зберігати задокументовану інформацію як доказ результатів аналізування системи управління» [1].

Законом України «Про освіту» визначено таких учасників освітнього процесу: здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти.

Законом України «Про вищу освіту» встановлено такі категорії учасників освітнього процесу: 1) наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники; 2) здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у закладах вищої освіти; 3) фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах; 4) інші працівники закладів вищої освіти.

Формами організації освітнього процесу у вищих навчальних закладах є: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи. Основні види навчальних занять у вищих навчальних закладах – це лекції; лабораторні, практичні, семінарські, індивідуальні заняття; консультації. Також за закладом вищої освіти залишається право встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять.

Згідно даних, наведених на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України щодо збільшення можливостей для забезпечення якості освіти у вишах, розміщено новий проект положення про акредитацію освітніх програм [8]. У даному джерелі відзначено, що «Нові підходи до оцінювання та усунення монополії держави – такі ключові зміни пропонуються в проекті Положення про акредитацію освітніх програм. Документ розроблений Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Нове Положення розроблене відповідно до Закону «Про вищу освіту» 2014 року, в якому було закладено абсолютно іншу філософію оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Зокрема, планується усунути монополію держави на акредитацію освітніх програм. Натомість передбачається створення конкурентної професійної мережі, що працює за єдиними високими правилами та стандартами і складається з: Нацагентства із забезпечення якості вищої освіти; незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, акредитованих Нацагентством; іноземних акредитаційних агенцій та агентств забезпечення якості вищої освіти з належною репутацією, визнаних Україною. Нова модель акредитації має стати одним з головних інструментів впливу на якість вищої освіти в Україні. Передбачається перехід від акредитації як інструмента державного регулювання до акредитації як інструмента зовнішнього забезпечення якості освіти. Це дозволить оптимально розподіляти державні та приватні кошти в освіті; стимулювати виші впроваджувати якісні та конкурентоспроможні освітні програми; краще орієнтуватися під час вибору закладу освіти вступникам; оптимізувати мережу закладів освіти; покращувати імідж закладів та їх привабливість для вітчизняних та іноземних студентів тощо» [8].

Якість освіти є основним постулатом визначення якості діяльності закладів вищої освіти. Вона є тим базовим чинником, який формує конкурентоспроможність даних закладів в умовах суворой конкуренції, пов'язаної зі скороченням кількості абітурієнтів та посиленням вимог до функціонування освітніх закладів. Ще одна важлива зміна – абсолютно інші підходи до оцінювання освітніх програм. Замість традиційних кількісних пропонуються складні якісні параметри, а замість механічного оцінювання виконання певних показників – різнобічна оцінка поліпшення і розвитку освітньої програми та університету за 9 групами критеріїв.

Кожен заклад вищої освіти відповідно до законодавства розробляє та затверджує рішенням вченої ради Положення про організацію освітнього процесу.

У якості вдалого прикладу вважаємо за доцільне розглянути підходи приватного закладу вищої освіти «Міжнародний Європейський університет» до формування внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності даного університету [9], де відзначено, що «Відповідно до частини 2 статті 41 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII та розділу 5 статті 16 Закону України «Про вищу освіту» і враховуючи принципи, викладені у «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)» Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти і національному стандарті України «Системи управління якістю» ДСТУ ISO 9001:2015 складовою системи забезпечення якості освіти є система забезпечення якості вищої освіти Університету» [9].

Так, наприклад, у положеннях приватного закладу вищої освіти «Міжнародний Європейський університет» [9] сформульовано, що «Системою забезпечення якості освіти є загальна політика Університету, стратегія і процедури забезпечення якості освітньої діяльності, розподіл відповідальності за удосконалення системи забезпечення якості, що передбачає низку завдань, заходів і процедур, моніторинг та аналіз результатів діяльності на всіх рівнях організаційної структури Університету, в тому числі щодо забезпечення якісного здобуття знань, навичок та інших компетентностей відповідно до стандартів вищої освіти» [9].

Отже, виходячи із процитованих положень можна схематично сформулювати загальний вигляд системи прийняття рішень для забезпечення якості діяльності закладу освіти. В основі такої системи лежить концепція управління якістю діяльності закладів вищої освіти (рис. 1).

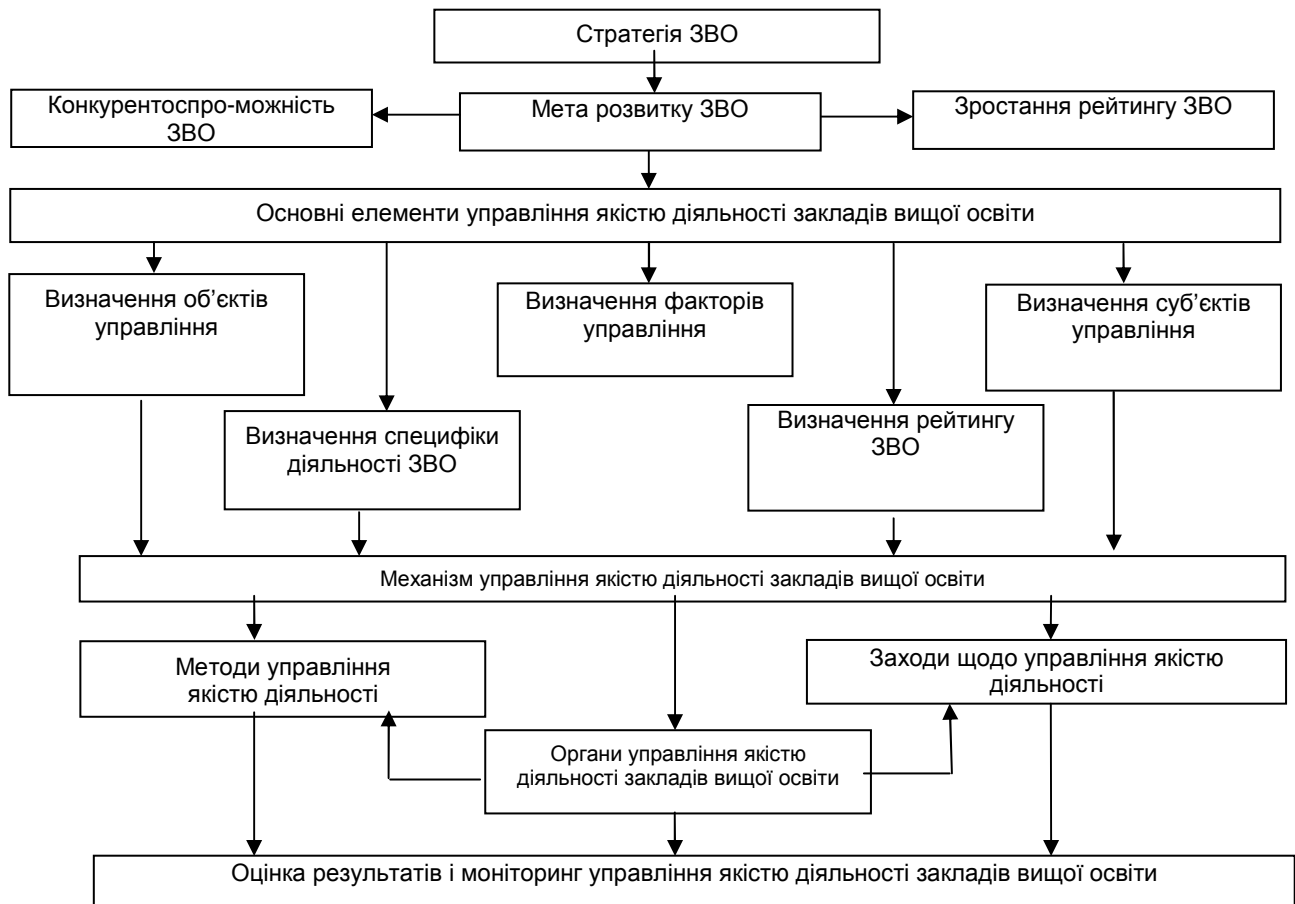

Рис. 1. Концепція управління якістю діяльності закладів вищої освіти

Джерело: розробка авторів

Виходячи із класичної методики формування алгоритму управління будь-якими процесами, основи управління якістю освіти у ЗВО можна графічно відобразити наступним чином (рис. 2).

Заклад вищої освіти з позиції економічної теорії представляє собою систему, причому відкриту систему, яка включає в себе сукупність базових і допоміжних елементів, що у єдності створюють умови і забезпечують життєдіяльність закладу під впливом ендогенних і екзогенних чинників.

Тому і якість діяльності закладу вищої освіти повинна розглядатися із системних позицій. З цього приводу важливо розкрити зміст даної категорії. На наш погляд, враховуючи основні положення теорії якості, якість діяльності закладу вищої освіти – це складна категорія, яка включає в себе сукупність різних взаємопов'язаних і взаємозумовлюючих його якостей, які згідно умов і мети діяльності повинні забезпечити для певного періоду часу визначені керівництвом закладу потреби.

Слід відзначити передусім, що основні цілі системи внутрішнього забезпечення якості освіти ЗВО визначаються самим закладом. Їх перелік не є вичерпним.

Найчастіше визначаються такі цілі і задачі, як: формування довіри до присвоєних ступенів вищої освіти за всіма освітніми напрямками; впровадження механізму самоаналізу як невід'ємного компоненту безперервного розвитку; забезпечення і підвищення якості освітньої діяльності, їх відповідності національним ліцензійним вимогам надання освітніх послуг, державним, європейським і міжнародним освітнім стандартам; удосконалення планування освітньої діяльності; підвищення якості контингенту здобувачів вищої освіти відповідно до сучасних вимог ринку праці; посилення інтелектуального кадрового потенціалу ЗВО тощо.

Базовими складовими системи заходів і процедур, що використовуються в ході забезпечення якості вищої освіти, є: формулювання стратегії в сфері якості освіти; визначення процедури прийняття рішень, формування системи індикаторів для моніторингу та корекції політики забезпечення якості; регламентація порядку розроблення, розгляду, затвердження і закриття освітніх програм; формалізація критеріїв, за якими визначається відповідність освітніх програм стратегії розвитку ЗВО.

Крім наведених вище складових, система заходів і процедур в ході забезпечення якості вищої освіти повинна включати також наступні складові.

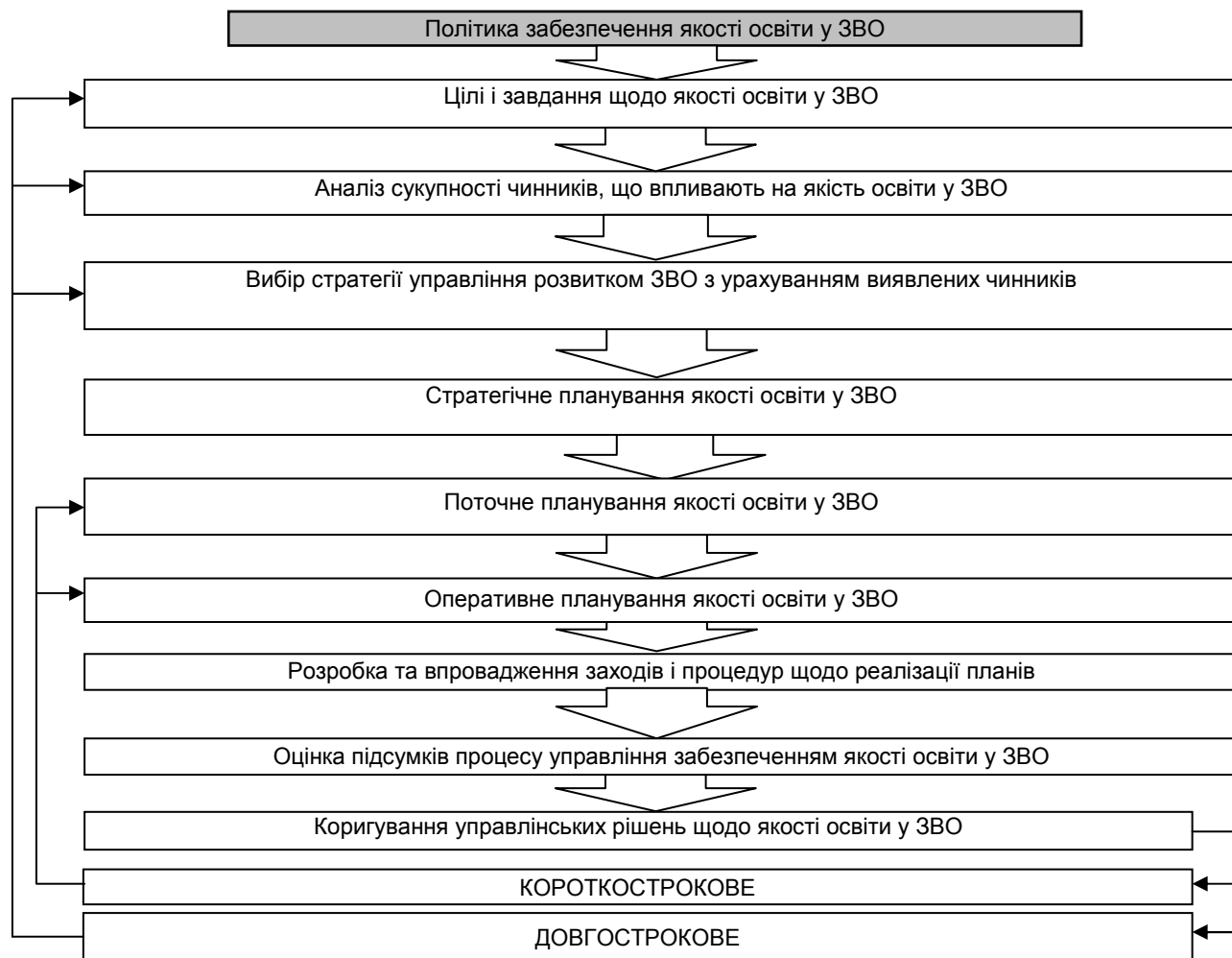

Рис. 2. Основи управління якістю освіти у ЗВО

Джерело: розробка авторів

По-перше, це освоєння студентоцентричного навчання, викладання та оцінювання (Формування системи участі здобувачів вищої освіти у розробці та моніторингу освітніх програм і забезпечення якості освіти. Формування системи оцінювання здобувачів вищої освіти. Порядок розгляду звернень здобувачів вищої освіти якості надання освітніх послуг (якість викладання, навчання, оцінювання, матеріального забезпечення тощо). Моніторинг задоволеності здобувачів вищої освіти якістю надання освітніх послуг (якість освітніх програм, організація освітнього процесу, кадрове та матеріальне забезпечення тощо) та прийняття рішень за його результатами).

По-друге, удосконалення якісних характеристик викладацького складу (Визначення кваліфікаційних вимог до педагогічних, науково-педагогічних працівників та порядку конкурсного відбору на посади. Регламентация процедур присвоєння та позбавлення вчених звань. Встановлення відповідності професійної кваліфікації вимогам освітньої програми. Визначення заходів із підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних працівників. Оцінювання педагогічних, науково-педагогічних працівників за їх професійною діяльністю. Процедури заохочення за впровадження наукових досягнень та інновацій навчання в освітній процес).

І, по-третє, зростання ефективності інформаційного менеджменту (Забезпечення ефективності процесу збору, аналізу та використання інформації про освітні програми та іншу діяльність ЗВО. Збір та аналіз інформації щодо показників діяльності закладу та окремо за кожною програмою. Інформаційна підтримка управлінських рішень).

З нашої точки зору, саме симбіоз сучасних інноваційних технологій управління освітнім процесом з акцентами на ефективному використанні інтелектуального капіталу всіх працівників ЗВО сприятиме підвищенню якості їх діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. В статті досліджено особливості трактування поняття системи якості діяльності закладів вищої освіти. Обґрунтовано концептуальні основи управління системою підвищення якості діяльності закладів вищої освіти. Розкрито теоретико-методичні основи управління системою підвищення якості діяльності закладів вищої освіти та удосконалено стратегію

такого управління. Наведено складові системи заходів і процедур в ході забезпечення якості вищої освіти. Дістали подальшого розвитку положення щодо управління процесом забезпечення якості діяльності закладів вищої освіти в частині розробки формалізованих: концепції, алгоритму та системи такого управління з теоретико-методичних позицій з метою більш чіткого впровадження на практиці.

Таким чином, запропоновані у роботі теоретико-методичні засади щодо системи управління якістю діяльності ЗВО покликані сприяти підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної освіти.

Література

1. Національний стандарт України. ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT). Системи управління якістю. ВИМОГИ. URL: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209001.pdf> (дата звернення: 20.03.2020).
2. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.03.2020).
3. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 20.03.2020).
4. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 20.03.2020).
5. Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2017 р. № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.03.2020).
6. Чемерис А. О. Якість освіти як загальна тенденція європейської інтеграції. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/7711/97/> (дата звернення: 20.03.2020).
7. Теоретико-методичні засади забезпечення якості освіти : монографія / Д. В. Карамишев, Н. М. Гришина, О. В. Гришко та ін. ; за заг. ред. д-держ.упр., проф. Д. В. Карамишева. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр", 2020. 160 с.
8. Збільшення можливостей для забезпечення якості освіти у вишах. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bilshe-mozhливостей-dlya-zabezpechennya-yakosti-osviti-u-vishah-dlya-gromadskogo-obgovorennya-rozmisheno-novij-proekt-polozhennya-pro-akreditaciju-osvitnih-program> (дата звернення: 20.03.2020).
9. Центр забезпечення якості освіти МЕУ. URL: <https://ie.u.edu.ua/navchannia/tsentr-zabezpechennya-iaakosti-osvity> (дата звернення: 20.03.2020).

References

1. National Standard of Ukraine (2015), DSTU ISO 9001: 2015 (ISO 9001: 2015, IDT). Quality Management Systems. REQUIREMENTS, available at: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209001.pdf> (access date March 20, 2020).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On education" dated September 5, 2017 no. 2145-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (access date March 20, 2020).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On higher education" dated July 1, 2014 no. 1556-VII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (access date March 20, 2020).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine About scientific and scientific and technical activities" of November 26, 2015 no. 848-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (access date March 20, 2020).
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Procedure and criteria for granting a higher education institution national status, confirmation or deprivation of this status" of November 22, 2017 no. 912, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-2017-%D0%BF#Text> (access date March 20, 2020).
6. Chemerys, A.O. "The quality of education as a general trend in European integration", available at: <http://studentam.net.ua/content/view/7711/97/>.(access date March 20, 2020).
7. Karamyshev, D.V., Hryshyna, N.M., Hrybko, O.V. et al. (2020), *Teoretyko-metodychni zasady zabezpechennya yakosti osvity* [Theoretical and methodological foundations for ensuring the quality of education], monograph, Vyd-vo KharPI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine, 160 p.
8. "Increased opportunities to ensure the quality of education in universities", available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/bilshe-mozhливостей-dlya-zabezpechennya-yakosti-osviti-u-vishah-dlya-gromadskogo-obgovorennya-rozmisheno-novij-proekt-polozhennya-pro-akreditaciju-osvitnih-program> (access date March 20, 2020).
9. "Center for Education Quality IEU", available at: <https://ie.u.edu.ua/navchannia/tsentr-zabezpechennya-iaakosti-osvity> (access date March 20, 2020).